

**Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi
Eğitim Politikaları ve Eğitim Faaliyetleri**

**Preparation (War of Independence) Period
Educational Policy and Educational Activities**

Erol Kapluhan ¹

Özet

1918–1923 ara dönemi, ölüm kalım mücadelesinin ağırlığında eğitim sorunlarının geri plana itildiği bir dönemdir. Ancak Kuvayi Milliye ruhunun köylere kadar yayılmasında, işgallere karşı direnişlerde ve örgütlenmelerde, Osmanlı mekteplerinde yetişen muallimlerle aydınların rolleri çok büyük olmuştur. Milli Mücadele Dönemi, Cumhuriyet tarihimizin en çetin ve zor dönemi olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde Türk milleti ve devleti, bütün imkânlarını işgalci düşman güçlerinin saldırılarını bertaraf etmeye harcamıştır. Bu nedenle de devlet çarkının işleyişi, zaman zaman sekteye uğramış, toplumsal düzeni sağlıklı temellere oturtma mücadelesi güçlkle sürdürülmeye çalışılmıştır. Toparlanma ve atılım dönemi ise ancak milli mücadelenin kazanılmasından sonra gerçekleşebilmiştir. Mustafa Kemal, Türk milletinin var oluş mücadelesi verdiği günlerde, eğitim öğretim faaliyetlerini dikkatle takip etmiş, önemle üzerinde durmuş ve milli ve modern bir eğitim sistemi meydana getirmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hazırlık Dönemi, Milli Mücadele Dönemi, Eğitim, Eğitim Politikaları, Eğitim Faaliyetleri

Abstract

Interim period 1918-1923, the struggle of life and death, a period of weight training issues have been pushed into the background. However, the spirit of the National Forces villages as well as the spread of resistance against the occupation and organization of the Ottoman schools in muallimlerle growing role of intellectuals has been tremendous. National struggle period, the most arduous and difficult period in history as the history of the Republic. During this period, the Turkish nation and the state spent to eliminate all possibilities of attacks on the invading enemy

---

¹ Dr., EKapluhan@hotmail.com

forces. For this reason, the operation of the wheel of the state from time to time have been disrupted social order were to be continued difficulty in the struggle for a healthy seating basis. In the period of recovery and progress, but it was only after the acquisition of the national struggle. Mustafa Kemal, the Turkish nation, the days of the struggle for existence, has followed closely the activities of education and training, and emphasis on the importance of national and tried to bring about the modern education system.

Key Words: Preparation Period, National Struggle Period, Education, Education Policies, Training Activities

Giriş

Milli Mücadele Dönemi, Cumhuriyet tarihimizin en çetin ve zor dönemi olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde Türk milleti ve devleti, bütün imkânlarını işgalci düşman güçlerinin saldırılarını bertaraf etmeye harcamıştır. Bu nedenle de devlet çarkının işleyişi, zaman zaman sekteye uğramış, toplumsal düzeni sağlıklı temellere oturtma mücadelesi güçlülükle sürdürülmeye çalışılmıştır. Toparlanma ve atılım dönemi ise ancak milli mücadelenin kazanılmasından sonra gerçekleşebilmiştir.

I. Dünya savaşında Çanakkale ve başka cephelerde büyük zaferler kazanıldığı halde, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti yenik sayılmış ve Başkent İstanbul'da dahil olmak üzere birçok toprak işgal edilmeye başlanmıştı. İstanbul Hükümeti'nin işgaller karşısında çaresiz ve tepkisiz kalışı, hatta düşmanla işbirliğine yönelişi karşısında yerel direniş odakları belirmeye başladı. Bu direniş hareketlerinin organizasyonu Erzurum ve Sivas kongreleri ile de sınırlı değildi. Anadolu ve Trakya'nın her yerinde yerel örgütler ortaya çıktı ve kongreler toplandı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Kurtuluş Savaşı'nın liderliğine soyunmasında ve bu savaşın temel hedeflerinin belirlenmesinde, 21-22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi'nin büyük önemi vardır. Nitekim Genelge, şu iki önemli tespiti yapıyor:

- Yurdun bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir.
- İstanbul Hükümeti, üzerine düşen görevi yerine getirmemektedir.

Bu iki tespitten sonra da, yaşanan sorundan kurtuluş yolunu da göstermektedir:

- Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır.
- Kurtuluşu sağlamak için Anadolu'nun en güvenli yeri olan Sivas'ta bir kongre toplanmalıdır.

Sivas Kongresi öncesinde toplanan Erzurum Kongresi (23 Temmuz–7 Ağustos 1919), Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesini önlemeyi amaçlıyordu. Kongrenin hemen ertesinde 7–8 Ağustos 1919 tarihinde Mazhar Müfit Kansu'nun günlüğüne not ettirdikleri M. Kemal Paşa'nın ülkeyi kurtarmanın yanı sıra neleri hedeflediğini göstermesi açısından çok anlamlıdır, hem de ülkenin kurtuluşuna hiç kimsenin inanmadığı bir ortamda:

- “1. Zaferden sonra şekli hükümet Cumhuriyet olacaktır. 2. Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır.
3. Tesettür kalkacaktır.

4. Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir”.

Bu arada M. Müfit Bey, “Darılma Paşam ama hayalperest taraflarınız var” der. M.

Kemal Paşa'nın yanıtı nettir: “Bunu zaman tayin eder. Sen yaz”.

5. Latin harufu kabul edilecek. M. Müfit Bey, bu söylenenlere inanmadığını hissettirerek Paşam kafi kafi!” der (Kansu, 1988, s.131).

M. Müfit Bey'in hayal olarak tanımladıkları Atatürk dönemi içerisinde gerçekleştirilecektir. 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi, ülkedeki tüm Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin tek bir çatı altında birleşmesi açısından son derece önemlidir. Mandaterlik fikrinin de tartışıldığı kongrede4, ülkedeki tüm Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC) çatısı altında birleştirildi. Erzurum Kongresi sırasında kurulan Heyet-i Temsiliye tüm ülkeyi kapsayacak şekilde genişletildi. Bu kongrenin bir başka önemi de; Mondros Ateşkes Antlaşması ertesinde ortaya çıkan kurtuluş yollarından üçünün (Tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak, Bölgesel kurtuluş yolları ve Amerikan mandaterliği) M. Kemal Paşa'nın önderliğinde birleşmesidir.

Bu birleşmeye katılmayan ve ihanet çizgisine kayan İngiliz himayesini savunan İstanbul Hükümeti ve Padişah-Halife'ye son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanması kabul ettirildi (Amasya Görüşmesi). Böylece, inisiyatif ve üstünlük Anadolu'daki harekete geçmiş oluyordu. Ama bu, İstanbul-Anadolu çatışmasının bittiği anlamına gelmiyordu.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli'yi kabul etmeleri üzerine, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmeleri ve ileri gelen mebusları tutuklamaları, İstanbul-Anadolu mücadelesinde üstünlüğün Anadolu'ya/Ankara'ya geçmesi sonucunu doğurdu. 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi, “egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir” diyerek, Meclis'in Padişah-Halife'den üstünlüğü felsefesini benimsedi.

Anadolu'da İstiklal Savaşı'nı başlatan Türk halkını, işgal, salgın, yoksulluk ve cehalet içinde bırakarak tarih sahnesinden çekildi. 1918–1923 ara dönemi, ölüm kalım sorunlarının karabasanında eğitim sorunlarının geri plana itildiği bir dönemdir. Ancak Kuvayi Milliye ruhunun köylere kadar yayılmasında, işgallere karşı direnişlerde ve örgütlenmelerde, Osmanlı mekteplerinde yetişen muallimlerle aydınların rolleri çok büyük olmuştur. Mitinglerde, kongrelerde, milis güçlerinde ve ordu saflarında yer alan muallimlerden 30'u ise İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldılar (Genel kurulun % 10'unu oluşturan bu düzeyde bir temsil gücüyle eğitimcilerin sonraki meclislerde de yer almaları bir daha mümkün olmamıştır) (Sakaoğlu, 1992,s.12).

Ankara'daki siyasi-askeri kadro, cephedeki savaş kadar içerideki cehaleti de tehlike olarak görüyordu. Kurulan ilk İcra Vekilleri Heyeti'nde (Bakanlar Kurulunda) Rıza Nur Bey Maarif Vekilliğine getirildi. İstanbul'daki saltanat hükümetinin sık sık değişen Maarif nazırları ise, İstanbul'daki okullara bile söz

geçiremeyen yetkisiz birer maarif müdürü izlenimi vermekteydiler. İstanbul'da ne eğitim, ne yönetim için umut ışığı bulamayanlar birer ikişer, bazen kabilelerle Anadolu yollarına düştü. Bir taraftan bunlar olurken diğer taraftan da İstanbul Hükümeti'nde iktidarda bulunan hürriyet ve İtilaf fırkası, maarifte İttihatçı temizliğine girişmekten de geri kalmamıştır.

Maarif nezareti, İttihat ve Terakki Fırkasına mensup olmakla suçladığı bazı öğretmenleri azletmiştir. Bu baskı özellikle Maarif Nazırı Ali Kemal (Mart-Mayıs 1919) döneminde görülür. Ali Kemal, sonra da dâhiliye nazırı olmuş, Mustafa Kemal'e açıkça cephe almış, milli hareketi engellemeye çalışmıştır. Ayrıca İstanbul Darülmuallimini mezunları, milli harekete katılırlar korkusuyla Anadolu'ya atanmamıştır (Akyüz, 2009, s.318-319).

Anadolu'da milli hareket başlayınca Maarif Nezareti, öğretmen ve öğrencilerin Anadolu'da doğup gelişen milli hareketle ilgilenmelerini engellemeye çalışmış, fakat İzmir'in işgalinden doğan milli heyecanı ateşlemek ve dile getirmekte öğretmenlerin görev almalarına karşı çıkamamıştır. Baskılara rağmen, İstanbul'daki öğretmenlerin büyük çoğunluğu Anadolu hareketine bağlı kalmıştır. 1920 Nisan'ında Maarif nazırı olan Rumbeyoğlu Fahreddin, okul kitaplarına, II. Meşrutiyet'in Türkçülük akımıyla giren Türk sözcüğünü çıkarttırdı (Sakaoğlu, 1992, s.13).

İşgalciler, öğretmenler ve okullara açıkça ya da sinsice yıldırma politikası uygulamışlardır. Örneğin Adana'da Fransız komutanı Bremond, Lise öğretmen ve öğrencilerine hitaben bir propaganda konuşması yaparak, Kemalistlerin yanlış yolda olduklarını, Türkiye'ye en çok Fransa'nın ilgi duyduğunu vs. ileri sürmüştür. Fakat çok geçmeden de Liseyi ve başka okulları kapatmıştır (Akyüz, 2009,s.319).

Birinci Dünya Savaşında genç öğretmenler, hatta lise öğrencileri bile silâh altına alınmış ve bu sebeple birçok okul kapanmış, çok sayıda öğretmen kaybı olmuştu. Bu savaş hemen akabinde başlayan bağımsızlık savaşı, bu olumsuz durumun devam etmesine sebep olmuşsa da eğitimin milli kurtuluş hareketine katkısı çok olumlu olmuştur. Anadolu'da okullar Milli Mücadele için en etkili propagandalar yapıldığı yerler olurken, Kongre kararları okullarda tartışılmış, basılmış ve halka ulaştırılmıştır. Öğretmenler ise Kurtuluş Savaşı'nın propaganda, örgütlenme, vuruşmalara katılma güç ve kadroları olarak bazen cephe gerisinde, bazen de fiili olarak savaş cephelerinde gönüllü çalışmışlardır. Bütün ülkede özellikle kırsal bölgelerde kurulan ve savaşı fiilen yöneten Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kuruluşlarında, güçlenmelerinde öğretmenlerin ayrıcalıklı rolü olmuştur. Yine öğretmenler, Milli Mücadele Hareketini destekleyen konferanslar, mitingler, temsiller düzenlemişlerdir. Özellikle İzmir'in işgalini izleyen günlerde Fatih, Üsküdar, Kadıköy, Sultanahmet, Darülfünun mitinglerinin düzenleyicileri ve konuşmacıları arasında başta öğretmenler görülmektedir. Bu mitinglerden biri olan ve 21 Mayıs'ta düzenlenen Darülfünun Mitingi, bir "öğretmen mitingi" şeklinde kendini göstermiştir. Bir öğretmen konuşmacı: "Biz muallimler, bu davada haklı olduğumuzu ispat ve bu davanın doğru olduğunu anlatmak için İzmir'in

arkasında göğüslerimizle çarpışacağız, nesl-i atiyi (gelecek kuşakları)'de ona göre hazırlayacağız." demiştir (Akyüz, 2009,s.318).

Bu dönemde Anadolu'da birçok bölgemizde ilk savunma teşkilatını meydana getirenler arasında da öğretmenleri görmekteyiz. Mesela Vilayat-ı Şarkiyic Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum'da bir şubesini açarak Milli Kurtuluş Savaşı'nın doğudaki ilk teşkilatlanmasını sağlayan, Erzurumlu bir öğretmen olan Cevat Dursunoğlu'dur.

Kurtuluş Savaşı süresince, İstanbul Maarif Nezareti'nin gücü ve etkisi İstanbul Hükümeti'nin sözünün geçebildiği iki merkezde hissedilmiştir: İstanbul ve İzmir. Budönem içerisinde İstanbul öğretmenleri üzerinde Maarif Nezareti, özellikle öğretmen ve öğrencilerin katılımıyla düzenlenen Mayıs 1919 mitinglerinden sonra baskılarını daha da artırmıştır.

Bu dönemde işgal altında bulunan İzmir'de de okul ve öğretmenlerin, durumu çok sıkıntılıydı. Yunan Fevkalade Komiserliği'nin İzmir ve yöresinde Türk ilkokullarının yönetimi ile ilgili olarak çıkardığı kararnamenin 14. maddesi, ilkokul öğretmenlerinin atamaları ve yer değiştirmeleri ile ilgiliydi. Bu maddeye göre fevkalade komiserlik istemedikçe hiçbir öğretmenin ataması yapılmayacak, yeri değiştirilmeyecekti. Yine İzmir'de kurulan Mahalli Yunan idaresi, öğretmen aylıklarının önceden olduğu gibi mahalli idare tarafından verilmeyeceği kararını alması üzerine Türk okulları ve öğretmenler parasızlıktan çok zor duruma düşmüşlerdi. Okulların bir kısmına Yunanlılar tarafından el konulup kendi işleri için kullanılırken, bir çok okulda Yunanlılar tarafından sebepsiz yere kapatılmıştı(Aslan, 2002, s.64-65).

Bu baskılar üzerine öğretmenler haklarını savunmak için bazı toplantılar düzenleyip, kararlar almışlarsa da, okulları kapatıldığı için maaşları kesilerek yokluğa ve açlığa mahkûm edildiklerinden fazla etkili olamamışlardır.

Bütün bu baskılara rağmen, İstanbul öğretmenlerinin büyük çoğunluğu Anadolu Hareketine bağlı kalmış ve hareketi desteklemişlerdir. Ege Bölgesinde ise İşgal Kuvvetlerinin Türk eğitimini ortadan kaldırmak için her yola başvurmasına rağmen işgallere karşı bölgede direnme başlatacak olan örgüt (Reddi İlhak) bir okulda öğretmenlerin çabaları sonucunda kurulmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulduktan sonra ise öğretmenlere ve aydınlara, bazı isyan bölgelerinde isyancıları doğru yola getirmek için kurulan "Nasihah Heyetleri"nde ve daha genel olarak halkı milli mücadelenin amaçları hakkında aydınlatmaları amacıyla görevler verilmekle beraber, Kurtuluş Savaşında bazı öğretmenlerin cepheye koşarak düşmanla mücadele ettikleri, bazılarının şehit düştükleri de görülmektedir. Özellikle 1921 başlarında düzenli ordu kuruluncaya kadar öğretmenlerden Kuva-yı Milliye hareketi içinde silahlı örgütlenme yapanlar ve mücadeleye katılanlar çoktur. Bazı yerlerde de

öğretmenler gece asayiş için nöbet tutup, gündüz de derslerine gitmişlerdir. Ancak cephede fiilen çarpışan öğretmenler, gönüllü öğretmenlerdir. Çünkü TBMM, çıkardığı bir kanunla öğretmen, öğrenci ve medrese mensuplarının askerlik görevlerini tecil etmiştir(Akyüz, 2009,s. 318).

Kurtuluş savaşı döneminde azınlık ve yabancı okullar eğitim ve öğretim faaliyetlerini tamamen farklı yönere kaydırarak buldukları bölgelerde halkı kışkırtmak, işgal güçlerinin ve bağlı oldukları etnik topluluk ve ülkelerin propagandalarını yapmak, işgal kuvvetlerine istihbarat ve bilgi sağlamak ve kurtuluş savaşını baltalayarak Anadolu'yu parçalamak ana faaliyetleri haline gelmiştir.

Rum okulları, çevrelerini Rumlaştırma, Yunan işgalini kolaylaştırma, Trabzon ve çevresinde bir Pontus Rum Devleti kurulması amaçlarını güdüyorlar ve öğretmenleri bu yolda büyük çaba harcıyorlardı. Bu öğretmenler Rum din adamlarıyla el ele çalışarak tamamen yunan ordusunun ve devletinin emellerine hizmet ediyorlardı. TBMM Hükümetinin kontrolündeki bölgelerde zararlı eylemleri görülen Rum öğretmenler cezalandırılmış ve bazı bölgelerde de bu okullar Maarif vekâletince kapatılmıştır.

Özellikle Abdülhamit döneminde son derece güçlenen yabancı okullar ve azınlık okulları, milli mücadele döneminde artık kendi devletlerinin Türkiye'yi parçalamak için dayanacakları kültürel ve ekonomik ortamı hazırlamak için var güçleriyle çalışıyorlardı. Yabancı okullar ve öğretmenleri bu dönemde eylemlerini daha da şiddetli sürdürmüşlerdir. Özellikle Merzifon'daki Amerikan Koleji zikre değer. Bu okulun Türkçe öğretmeni Zeki Bey, okulun haince eylemleri hükümete bildirdiği için öğretmen ve öğrenciler tarafından şehit edilmiştir.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Şubat 1921'de TBMM'de şöyle der;

“Bazı sakıncaları olmasa, Türkiye dahilinde tek ecnebi mektep bırakmam. Fakat bu dahili olduğu kadar harici bir meseledir. Amerikan mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun yankıları ne olacaktır, düşünüp incelemeliyiz. İtalyan mekteplerini kapattığımız zaman yine ortaya çıkacak etkileri göz önüne almalıyız. Demek ki elimizde bir çare vardır, o da mekteplerimizi, ailemizi, ecnebi mekteplere ihtiyaç göstermeyecek bir surette yükseltmektir. Kendi mekteplerimiz, lazım gelen irfan ve terbiyeyi temin etimi, emin olunuz bir tek aile çocuklarını ecnebi mekteplere yollamaz” (Akyüz, 2009,s.322).

Mustafa Kemal Paşa da milli eğitim amaçlarını daha milli mücadele yıllarında ortaya koymuştur. 9 Mayıs 1920'de okunan İcra Vekilleri Heyeti programına bakıldığında, Osmanlı Devleti zamanında hazırlanan hükümet programlarında pek rastlanılmayan milli şuuru geliştirme, kendine güven duyma, girişim gücüne sahip olma, kendi bünyemize uygun programlar geliştirme gibi bugünkü modern eğitimde kullanılan temel ilkelerin daha o zaman düşünüldüğü görülür.(Karagözoğlu, 1985,s.196)

İcra Vekilleri Heyeti Programında eğitim ve öğretimle ilgili olarak şöyle denilmektedir:

“Maarif işlerinde gayemiz; çocuklarımıza verilecek eğitimi her anlamıyla dini ve milli bir konuma getirmek ve onları hayat mücadelesinde başarılı kılacak, dayanaklarını kendi öz benliklerinde bulduracak, girişim gücü ve kendilerine güven gibi karakter verecek, üretici bir fikir ve şuuru uyandıracak, yüksek bir düzeye ulaştırmak; resmi öğretim ve eğitimi, bütün okullarımızı en bilimsel ve çağdaş olan esaslar ve sağlık kuralları içersinde yeniden düzenlemek ve programlarını iyileştirmek; milletin var oluş nedenine, coğrafi ve iklim şartlarına, tarihi ve toplumsal geleneklerimize uygun bilimsel ders kitapları meydana getirmek; halk kitlesinden sözleri toplayarak dilimizin sözlüğünü yapmak; bizde milli ruhu artıracak tarihi edebi ve sosyal eserleri bilgili ve yetenekli kimselere yazdırmak; eski milli eserlerimizi kayıtlara geçirmek ve korumak; batının ve doğunun ilmi ve fenni eserlerini dilimize çevirtmek kısaca bir milletin hayat ve varlığını korumak için en önemli etmen olan maarif işlerine özel bir dikkat ve çaba göstererek çalışmaktır” (TBMM ZC, Devre I, Cilt I, s. 241-242).

Mustafa Kemal Paşa konuşmasında, milli bir eğitimin tesisi için neler yapılması gerektiğini, öğretmenlerden ve yeni nesilden beklentilerini ve tavsiyelerini şöyle belirtmekteydi:

“...Bugün Ankara, Milli Türkiye'nin 'milli eğitimini' kuracak öğretmenler kongresinin toplanmasına sahne olmak üstünlüğü ile övünmektedir. Asırların yükü olduğu derin bir yönetim ihmalinin devlet yapısında meydana getirdiği yaraları tedaviye sarf edecek çabaların en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda bol bol harcamamız gerekir. “Şimdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim usullerinin milletimizin geri kalma tarihinde en önemli bir etmen olduğu kanısındayım. Onun için bir milli eğitim programından söz ederken, varlığımızla hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkenlerden tamamen uzak milli özümüz ve tarihimizle orantılı bir kültür amaçlıyorum. Çünkü milletimizin dehasının tam gelişmesi ancak böyle bir kültürle sağlanabilir. Gelişigüzel bir yabancı kültürü, şimdiye kadar izlenen yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Kültür (bilgi ve fikri üretim) zeminle orantılıdır. O zemin milletin seciyesidir.”

“Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara özellikle varlıklarıyla, haklarıyla, birlikleriyle gelişen bütün yabancı unsurlarla mücadele gereği ve milli fikirleri tam özümseyerek her karşı fikirle şiddetle mücadele ve özveriyle savunma zorunluluğu öğretilmelidir...”

“İşte biz bu kongrenizden yalnız, çizilmiş eski yollarda sıradan yürümenin tarzı hakkında fikir alışverişinde bulunmayı değil, belki açıkladığım şartları taşıyan yeni bir sanat ve beceri yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için yol gösterici gibi kutsal bir hizmet bekliyoruz.

“...Gelecek için hazırlanan vatan evlatlarına, hiçbir zorluk karşısında geri çekilmeyerek büyük bir sabır ve dayanıklılıkla çalışmalarını ve eğitimdeki çocuklarımızın velilerine de yavrularının öğretimlerini tamamlamaları için özveride bulunmaktan çekinmemelerini öneririm. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar dayanıklı olduklarını tarih kanıtlamaktadır. Silah ile olduğu gibi dimağı ile de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği gücü, ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur...” (ASD I - III, Cilt:II , 2006,s.19-21).

Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk milletinin var oluş mücadelesi verdiği günlerde, eğitim öğretim faaliyetlerini dikkatle takip ettiğini, önemle üzerinde durduğu milli ve modern bir eğitim sistemi meydana getirmeye çalıştığını gösteren bir diğer örnek de 1 Mart 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasıdır. Bu konuşmada Mustafa Kemal Paşa şunları söylemiştir;

“...Efendiler, buraya kadar sözünü ettiğim hususlar milletin maddi kuvvetlerini geliştirme ve yükseltme önlemleridir. Ancak, insanlar yalnız maddi değil, özellikle bu maddi kuvvetlerde bulunan manevi kuvvetlerin etkisi altındadır. Milletler de böyledir. Manevi kuvvetler ise özellikle ilim ve irfan ile yüksek bir surette gelişir. Bu sebeple; hükümetin en verimli ve en önemli görevi maarif işleridir. Bu işlerde başarı sağlamak için öyle bir program izlemeye mecburuz ki, o program milletimizin bugünkü durumuyla sosyal hayatın ihtiyaçlarıyla, çevre şartlarıyla ve çağın gerekleriyle tamamen orantılı ve uyumlu olsun. Bunun için büyük, hayali ve karışık görüşlerden tamamen uzaklaşarak gerçeklere etkin bir şekilde bakmak ve el ile dokunmak gerekir. Girişilecek şeyin neden ibaret olduğu ancak bu suretle kendiliğinden ortaya çıkar.

“Efendiler asırlardan beri milletimizi yöneten hükümetler, maarifin yayılması isteğini açıklaya gelmişlerdir. Ancak bu isteklerine ulaşabilmek için doğu ve batıyı taklitlen kurtulamadıklarından sonuçta milletin cehaletten kurtulmamasına sebep olmuşlardır. Bu üzücü gerçek karşısında, bizim izlemeye mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin temel esasları şöyle olmalıdır: Demiştik ki; bu ülkenin asıl sahibi ve toplumumuzun temel unsuru köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bugüne kadar maarifin nurundan yoksun bırakılmıştır. Bu yüzden bizim izleyeceğimiz maarif siyasetinin temeli, önce var olan cehaleti ortadan kaldırmaktır.

“...Bir taraftan cehaletle uğraşırken bir taraftan da memleket evladını, sosyal ve iktisadi hayatın doğrudan etkili ve yararlı bir unsuru kılabilmek için gerekli olan ilk bilgileri uygulamalı bir tarzda vermek maarifimizin esasını teşkil etmelidir.

“...Maarif Vekâletimiz 1921 yılında maarif durumumuzu bu görüşlere yönlendirmeye çalışmıştır. Vekâlet, gelecekteki icraat ve uygulamalarına esas olacak programları hazırlayıp ve yüce meclise sundukça bunların açıkladığım yaklaşıma uygun olarak kanunlaşmış, yürürlüğe konacağına ümidim tamdır...” (ASD I-III, Cilt:I, 2006, s.244–246)

Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet Dönemi başlangıcında bu amaç ve ilkeleri gerçekleştirmek hiç de kolay olmamıştır. Zira Cumhuriyet kurulduğunda devralınan miras son derece olumsuzdu. Ekonomik kaynakların önemli bir bölümü kullanılmayacak durumdaydı. Zaferin getirdiği milli gurura rağmen yorgunluk had safhada, elde bulunan kurum ve işletmeler verimsiz, teknik elemanlar yetersizdi. Ülkenin atılım yapmasına müsait olmayan yasa ve kanunlar yöneticileri zor durumda bırakıyordu. Ayrıca toplumda yeni düşünce ve atılımlara müsait olmayan düşünce biçimi mevcuttu. Saltanatın ve halifeliğin kaldırılması önemli oranda bir iç muhalefet ve meclis muhalefeti doğurmuştu. Dışarıda batı dünyasıyla önemli sorunlar Lozan'ın imzalanmasına rağmen devam ediyordu. Özellikle İngiltere'nin başını çektiği Batı Avrupa Türkiye'ye karşı ön yargılıydı. Türkiye ile ilgili her meseleyi Türkiye'nin aleyhine kullanma geleneği sürmekteydi. Bu ortam içinde Mustafa Kemal Paşa ve diğer yöneticiler yoğun iç ve dış gündemle meşgul olmak zorunda kaldılar. Cumhuriyetin ideallerini gerçekleştirecek kalifiye elemanların önemli bir bölümünün savaşlarda kaybedilmiş olması, diğer bir olumsuzluktu. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki yeni Türk devleti, eğitimin önemini kavrayarak, temel sorunlara neşter atmışlardır. Zira eğitim ve öğretim kurumları Cumhuriyetin ideallerini gerçekleştirmekten uzak ve çağdışı bir yapı arz ediyordu. Halkın %90'dan fazlası okuma yazma bilmemekte, bilenler de teknik ve modern bir eğitimden ziyade geleneksel eğitim kurumlarından yetişmişlerdi. Bu nedenle başlangıçtan itibaren kurtuluş savaşı döneminde dahi eğitim faaliyetlerine önem ve hız verilmiş ve kurulan yeni Türk devletinin dinamik temelleri eğitim ve bilim üzerine şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Hazırlık Dönemi (Kurtuluş Savaşı) Eğitim Teşkilatı

Kurtuluş Savaşı yıllarında iki eğitim bakanlığı vardı. Ankara'da TBMM Hükümetinin Maarif Vekâleti, İstanbul'da Osmanlı Hükümetinin Maarif Nezareti. 23 Nisan 1920'de TBMM açıldıktan sonra Hükümetin 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 sayılı Yasa'sı ile İcra Vekilleri Heyetinin (Bakanlar Kurulu) on bir vekâletinden biri olarak "Maarif Vekâleti" örgütlenmiştir. 1920 yılında Maarif Vekâleti;

1. Program Heyeti,
2. İlk Tedrisat Dairesi,
3. Orta Tedrisat Müdürlüğü,
4. Hars (Kültür) Müdürlüğü,
5. Sicil ve İstatistik Müdürlüğü,

olmak üzere beş birimden oluşmuştur. Bu yapılanmaya bakılınca; danışma birimi(program heyeti), asıl hizmet birimleri (Tedrisat Daireleri ve Hars Müdürlüğü), ve tek yardımcı hizmet birimi olarak Sicil ve İstatistik Müdürlüğü (personel işleri) görülmektedir.

Tablo 1. Birinci Dönem TBMM' inde (1920–1923) Görev Yapan Maarif Vekilleri

MAARIF VEKİLİNİN İSMİ	GÖREVE GELDİĞİ TARİH	MEMLEKETİ
Rıza Nur Bey	4.5.1920	Sinop
Hamdullah Suphi Bey	16.12.1920	Antalya
Hamdullah Suphi Bey	19.5.1921(İkinci Kez)	Antalya
Vehbi Bey	12.7.1922	Karesi
İsmail Safa Rey	6.11.1922	Mersin
İsmail Safa Rey	14. 8. 1923(İkinci Kez)	Adana
İsmail Safa Bey	30.10.1923(Üçüncü Kez)	

Kaynak. TBMM ZC: Devre:l, Cilt:l, , Ankara 1940-1960 ,s.202-203

Tablo 2. İstanbul Hükümeti'ne Bağlı Kurtuluş Savaşı Dönemi Maarif Nazırları

ALI KEMAL	MART – MAYIS 1919
SAIT	Mayıs 1919- Mart 1920
ADURRAHMAN ŞEREF	Mart – Nisan 1920
RUMBEYOĞLU FAHRETTİN	Nisan – Temmuz 1920
HADI PAŞA	Temmuz – Ekim 1920
SAIT	Ağustos 1921 – Ekim 1922

Kaynak: Akyüz, 2009, s.320

1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla maarif nezareti tarihe karışmıştır.1923 yılında İstanbul'da bulunan Maarif Nezareti kapanmasıyla, İ. Safa Bey'in bakanlığı sırasında Maarif Vekâleti Merkez örgütü genişletilip, geliştirilmiştir. Bu örgütlenmede Fransa ve İspanya merkezî eğitim örgütü esas alınarak ilmî ve idarî bölümlere yer veriliyordu. Maarif Vekâleti örgütü genişletilerek on bir birim olarak yeniden düzenlenmiştir. Merkez örgütü bu geliştirmeye şu birimlere kavuşmuştur: Müsteşarlık, Yüksek Öğretim Dairesi, Teftiş Heyeti, Telif ve Tercüme Dairesi, Özel Kalem ve Evrak Dairesi. Böylece danışma asıl hizmet ve yardımcı birimlerin oluştuğu görülmektedir (Unat, 1964,s.26).

Taşra örgütü de maarif müdürlükleri ve maarif memurlukları olarak düzenlenmiştir. Bilimsel örgütlenme, Osmanlı eğitim sistemindeki Meclis-i Maarif-i Kebir gibi bir kurul idi. 30 üyeden oluşan kurul, yılda iki ay toplanacaktı. Fransa'da 50 üyeli, İspanya'da 70 üyeli, aynı tarzda eğitim kurulları vardı.

İdarî kısımda ise, ilk ve ortaöğretimde genel müdürlükler kuruluyor; yükseköğretim de bir müdürlük şeklinde örgütleniyordu. Bunun yanı sıra Heyet-i Teftişîye, İstatistik (İhsaiyat) Müdürlüğü, Hars ve Sanayi Dairesi de kuruluyordu.

İstanbul Maarif Nezâreti'nin İstanbul dışındaki okullar üzerinde herhangi bir etkinliği yoktu; hattâ İstanbul öğretmenlerini bile kontrol altında tutamıyordu. Ama genelgeler, okul programları ve öğretim araç-gereçleri yollamaktan da geri kalmıyordu. İlk ve ortaokul programlarına üretim gücünü artırıcı "amelî ve hayatî dersler" konuyor, "âyânî ve hayatî" bir öğretim için okullara malzeme gönderiyordu.

İstanbul ve çevresi ile Yunan işgali altındaki iller dışında kalan, doğrudan Ankara Hükümeti'ne bağlı yerlerde 1920'de, ilk orta ve lise düzeyinde ne kadar okul, öğrenci öğretmen bulunduğu dair kesin ve güvenilir sayılar mevcut değildir. Meclis tutanaklarına ve arşivlere girebilmiş belgelerden anlaşıldığına göre, 3495 ilkokul (bunlardan 682'si, yani %20 si kapalı), 3316 öğretmen (1511'i Muallim Mektebi çıkışı değil), tam devreli 5 sultani (ilk orta lise 12 yıllık), 32 İdadi (9 Yıllık), 13 Muallim Mektebi (İlkokul sonrası 5 yıllık) vardı. Ayrıca bu okulların ne kadarının köylerde olduğuna dair kayıt yoktur(Sakaoğlu, 1992, s.14).

Öte yandan Yunanlıların Anadolu'ya tayin ettikleri Eğitim Genel Müdürü de, verdiği bir emirle, işgal altındaki yerlerin bütün okullarını Yunan hükümetine bağlamış ve bir genelge yayınlayarak Ege bölgesindeki okulların kendi yönetiminde olduğunu genelgeyle ilan etmişti. Bunlara karşılık Ankara Maarif Vekâleti, zaten kendilerini desteklemekte olan Anadolu öğretmenlerini örgütleyerek, toplantılar yaparak Anadolu eğitimini Ankara ya yöneltmeye çalışıyordu. 1920 Temmuzunda Ankara da bir "Muallime ve Muallimler Cemiyeti" kuruluyor; Hacı Bayram Camiinde bakanların da davetli olduğu bir mevlit töreni ile çalışmalarına başlıyordu. Bu dernek, 7 Mayıs 1921'de "Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği" adını alıp Bakanlığın da desteğiyle geniş bir örgütlenmeye gidiyordu.

Ankara Maarif Vekâleti, vilayet ve mutasarrıflıklara gönderdiği bir genelge ile, İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kânûnu'nun 10. maddesine göre idadi öğretmen ve görevlilerinin atama ve görevden alma hakkının Bakanlığa ait olduğunu; bu nedenle şu andaki idadi öğretmen ve görevlilerinin sicillerinin ve numaralarının Bakanlığa gönderilerek onaylatılmasını, yeni öğretmenlerin Maarif Vekâletinden istenmesini bildiriyordu. Böylece Vekâlet hem merkezde bir Sicil oluşturma hazırlıklarına girişiyor, hem de artık atama yapabilecek duruma geldiğini gösteriyordu.

1921 yılı ortalarında Vekâlet, ilk ve ortaöğretim hakkında bir yasa tasarısı hazırlamıştı. Bu tasarıya göre;

— İlkokullar altı yıldan dört yıla indirilecekti. Dördüncü yıldan sonra bir yıl da isteğe bağlı öğretim yapılacaktı. Ayrıca ihtiyaçlara göre yeni bir ilkokul programı yapılacaktı.

— Köy bünyeli işçi mektepleri kurulacaktı.

— Ortaöğretim de ilköğretim gibi dört yıl olacaktı. Bunun üç yılı genel öğretim, bir yıl da meslekî öğretime ayrılacaktı.

1922 yılı sonlarında İstanbul'daki eski Osmanlı yönetimine ait bütün "Nezaret"ler ilga ediliyor, bütün okullar korunarak kendi ilgili oldukları Vekâletlere bağlanıyor; Maarif Vekâleti'nin İstanbul örgütü kuruluyordu. Zaten daha önce Vekâlet, Almanya'da öğretimde bulunan ve gönderildiği İstanbul hükümetince ödenekleri kesilen öğrencilerin de harcamalarını üzerine alarak, kendini hemen her alanda kabul ettiriyordu.

Bu arada Maarif Vekâleti'nin öğretmen örgütü, "Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği" adını alarak bütün Türkiye'deki öğretmenlere bildiriler yayınlarken, İstanbul'daki öğretmen örgütleri "Muallimîn Cemiyeti" ve "Mekâtib-i İbtidaiye Muallimleri Cemiyeti" Nezaret'i çoktan terk etmişler, sorunlarını Ankara'daki Maarif Vekâleti'ne bildiriyorlardı.

1923 başından itibaren İstanbul'daki eski yönetimin artıkları, Ankara'nın yaptığı hareketleri çeşitli yönlerden eleştirmeye başlamışlardır. Eğitim alanında da İstanbul Muallimler Cemiyeti yedi-sekiz maddelik bir kararlar demetini Maarif Vekâleti'ne göndermiş, Anadolu öğretmenlerinin kayırıldığını iddia etmişlerdir. Bakan ise bunların asılsız olduğunu, İstanbul eğitim bütçesinin Anadolu'nun iki katı olduğunu bildirmişti, ama buna rağmen eleştiriler durmamıştır.

İstanbul Muallime ve Muallimler Cemiyeti'nin yıllık kongresinde Anadolu ve İstanbul ayrılığından ve düşmanlığından söz edilmiştir. Bunun, cehlin ilme karşı düşmanlığına benzediğini iddia etmişlerdir. Bunlara karşı ise Bakanlık, rakamlarla Anadolu'nun İstanbul lehine fedakârlık yaptığını açıklamış, Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri de İstanbul'a karşı sert tepkiler göstermişlerdir.

Dr. Rıza Nur'un Maarif Vekilliği Eğitimin Faaliyetleri

6 Mayıs 1920'de TBMM'nin ilk Maarif Vekilliğine Rıza Nur Bey, Meclisçe seçilmiştir. İstanbul'da "Maarif-i Umumiye Nezareti", diğeri Ankara'da "Maarif Vekâleti" olmak üzere, iki idarî teşkilât mevcuttu.

Yeni Türkiye kurulurken ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasal şartlar son derece elverişsizdi. Türk toplumu, 11 yıl süren ağır savaşlardan çıkmış, fakat yeni bir savaşın içine girmişti. Bu savaşlarda topraklarının 2/3'ü savaş alanları olmuş, birçok yer yanmış yıkılmıştı. Nüfusunun 1/5'ini yani yaklaşık 3 milyonunu savaşlarda kaybetmişti. Ülkenin büyük fedakârlıklarla yetiştirmiş olduğu nitelikli insan gücü bu savaşlarda yok olmuştu. Öğretmen, hekim, eczacı, mühendis, mimar, hukukçu, özetle yükseköğretim çıkışlı insanlar parmakla gösterilecek kadar az kalmıştı. Hatta duvarcı, marangoz, nalbant, terzi gibi sanatkârlar da kalmamıştı. En önemlisi de devletin otoritesi ve kurumları tahrip olmuştu. İşte bu şartlar içinde Türk milleti, yaşlısıyla genciyle kendini yeniden bir ölüm kalım savaşı içinde bulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat, Mutlakiyet, Meşrutiyet devirlerinde eğitim giderleri ve öğretmenlerin maaşları iki kaynaktan karşılanıyordu. Bu kaynakların birincisi devletin bütçesi (muvazene-i umumiye), diğeri de illerin hususi bütçeleriydi. Maarif Nezaretinin giderleri, Darülfünun ve ona bağlı kuruluşların

yüksekokulların, orta dereceli okulların (sultanilerin) giderleri de devlet bütçesinden karşılanmakta idi. Vilayetteki ilkokulların, idadilerin, darümualliminlerin her türlü giderleri ise hususi bütçeden karşılanmakta idi. Meşrutiyet döneminde çıkarılmış bulunan "Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkat'in 67. maddesine göre 12 çeşit harcama kaleminin il özel idarelerin bütçelerinden karşılanacağı hükme bağlanmıştı (Başar, 2004,s.62).

İdare-i Hususiye-i Vilâyet Kânunu'na göre, her vilâyetin tahsildarları halktan vergi toplarlar ve kendi sınırları içinde çalışan memurlara verirlerdi. Bu arada halktan toplanan vergiler arasında "Hisse-i Maarif" adıyla önemli bir vergi de vardı ve bununla ilkokul, öğretmen okulu ve idadi öğretmenlerinin maaşları verilecekti. Bu sistem, savaş dolayısıyla tamamen aksamaya başlamıştı. Öyle ki, 1920 Türkiye'sinin en önemli eğitim sorunu, bu öğretmenlerin maaşı oldu. Öğretmenler dört-beş ay, hatta daha fazla süre maaş alamıyorlar, geçinmek için ev eşyalarını satıyorlar, borç içinde, bunılıyorlar; birçoğu meslekten ayrılıp polis, jandarma, kâtip oluyorlardı. Okullar ya öğretmenlerin grevi yüzünden ya da Vilâyet İdare Meclislerince kapatılıyordu.

Bu sistem uzun yıllar başarıyla yürütülmüştü. Ancak savaşın başlaması, vilayetlerin gelirlerini sağlamada güçlüklerle karşılaşmaları, halktan vergilerin düzenli olarak toplanamamasına neden olmuş, bu yüzden harcamalarında kısıntıya giden vilayetler eğitim kurumlarının ödeneklerini verememeye başlamışlardı. İşte bu durum taşradaki en önemli eğitim problemini oluşturmaktaydı.

Başlangıçta Rıza Nur Bey'in Maarif Vekilliği döneminde TBMM'nin uğraştığı başlıca eğitim sorunu bu oldu. Birçok milletvekili, bölgelerindeki öğretmenlerin aylarca maaş alamadıklarını; bu okulları bakanlığın açmasını ve öğretmenlerin maaşlarının Devlet genel bütçesinden verilmesini konuşmalarıyla, önergeleriyle sürekli talep ediyorlardı. Siverek Vekili Mustafa Lütfi Bey, Maarif Vekili'ne yönelttiği bir soruyla öğretmenlerin maaşlarının neden verildiğini öğrenmek istemişti. Bu soruya cevap veren Dr. Rıza Nur, sorunun yalnız Siverek'te değil ülkenin genelinde olduğunu bütün çıplaklığıyla ortaya koymuş, çözümü konusunda vekaletin çaresizliğini dile getirmeye çalışmıştı. Dr. Rıza Nur şöyle demişti;

"...Bendeniz meseleyi münferit olarak almak istemiyorum. Yalnız Siverek Elaziz için değil, bu babda kendimi bütün Türkiye için istihza altında vazedyorum... Bendeniz, Maarif umurunu rüyete başladığım günden beri birtakım meseleler karşısında bulundum ve bu mühim meseleler ve mudil meseleler arasında da muallimlerin maaş alamaması meselesini çok mühim buluyorum. Çünkü muallimler maaşlarını alamazlarsa, memlekette umuru maarif layıkıyla tedvir edilemez. Bu bir emdi tabiidir... Şimdiye kadar memuriyetim esnasında muallimlerin şikâyet ve tazallumatını havi birçok evrak aldım. Telgraflar, tahrirat, istida, ...Maarif Vekaletine bunlar geldiği gibi aynı zamanda Meclis-i aliniz riyasetine de gelmiştir. Ve onlar da Maarif vekaletine irsal edilmiştir. Eğer bu iştikaları ve tazallünameleri arz için şu masa üzerine getirseydim, masanın üzerinde büyük bir kütle görecektiniz... Çarşamba umum

mekatibi iptidaiyesi namına gelen bir istidada şöyle deniliyor: Beş aylık acı bir yoksulluğun metabi maddiye ve maneviyesine tahammül edemeyerek kiraren Canik Mutasarrıflığına, Maarif Müdürlüğüne, kazamız Kaymakamlığına müracaat ettik. Biz mağdur mekatibi iptidaiye muallime ve muallimlerine acıyan merhamet eden olmadığından bazı güzide arkadaşlarımız terki vazife, tednili meslek ettiler. Bir kısmımız ömrümüzü muallimlikten ifna ettiğimizden, en ziyade sevdiğimiz vazifemizi terk edemedik. Bakır, kilim, yorgan, gömleğimize varıncaya kadar senelerce didinerek elde ettiğimiz evlerimizin eşyasını satıp, sabır ve sebata gayret ettik ise de zaruret ve sefaletimiz son dereceye vardığından tahammülümüz kalmadı...”(TBMM ZC. Cilt:I, İçt.36, , 17.07.1336(1920), s.317).

Bunun üzerine Mecliste bir açıklama yapan Rıza Nur Bey, vekâletin öncelikle bu soruna çare arayacağını ifade etmiştir. Taşradaki ilkokul öğretmenlerinin neden maaş alamadıklarını inceleyen Rıza Nur, bunun belli başlı nedenlerini TBMM'de şu şekilde dile getirmişti:

- “1-Bazı yerlerdeki il hususi bütçeleri yeterli değildir,
- 2-Bazı yerlerdeki maliye memurları öğretmenlerin maaşlarını kasten vermemektedirler,
- 3-Bazı yerlerde toplanan eğitim payı (vilayet gelirleri içinden eğitime ayrılması zorunlu olan % 10'lar) kasıtlı olarak başka alanlarda kullanılmaktadır,
- 4-Bazı yerlerdeki hisse-i maarif toplanamamaktadır,
- 5-İdare-i hususiyelerin gelirleri ancak diğer kamu görevlilerinin maaşlarına yetmektedir”
(TBMM ZC. Cilt:I, İçt.36, , 17.07.1336(1920), s.317).

Maarif Vekilinin saptamış olduğu bu nedenler, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin adeta durmasına yol açmıştı.

Anakara'da TBMM'nin açılmasından sonra oluşturulmaya çalışılan Milli Hükümet işe yarar ne kadar bina bulmuşsa oraya yerleşmeye çalışmıştı. Bu binaların büyük bir bölümünün okul olması, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin adeta durmasına yol açmıştı. Bu nedenle TBMM'ye gelen eğitim sorunlarından biri de bu sorun olmuştur. Sorunla ilgili olarak Vekil Dr. Rıza Nur, Şu şekilde açıklama yapmıştı:

“... İkinci tarizleri efendim, Darümuallimin binasını bizim Maarif dairesi işgal ederek mektebin açılmaması. Hâlbuki efendiler, Maarif Dairesi oraya geçmekle bir zarar vermezdi. ...Mektep yalnız bundan dolayı açılmadı değil. Muvazenei hususiye tahsisat vermiyordu... Sonra efendim, yalnız Maarif Dairesi değil, Sulh Mahkemesi orada, bilmem ne orada, biz bir taraftan çıkarmaya çalıştık, diğer taraftan haberimiz yokken gelmiş birisi levha asmış, işgal etmiş...”(TBMM ZC. Cilt:II, İçt.86, 19.10.1336(1920),s.98).

Vekilin sözlerinden de anlaşılacağı gibi Ankara Öğretmen Okulu binası, devlet daireleri tarafından işgal edildiği için bir türlü öğretime başlayamamış. Vekaletin bunları çıkarma girişimi de sonuçsuz kalmıştır. Bu durum dönemin şartlarının olumsuzluğunun en güzel kanıtlarından birisidir.

Dr. Rıza Nur'un Maarif Vekilliği döneminde çalışmaları olumsuz yönde etkileyen bir diğer sorunda eleman yetersizliği olmuştur. Ülkenin beyin gücünün önemli bir bölümünün savaş alanlarında şehit olması, bu sorunun en önemli sebebiydi. Geriye kalan bir avuç yetişmiş eleman da İstanbul'daydı ve henüz Ankara'ya geçememişlerdi. Bu nedenle TBMM'deki oturumların tutanakları öğretmenlere tutturulmaktaydı (TBMM ZC. Cilt:II, İkt.78, , 04.10.1336(1920),s.480).

Bunun yanı sıra TBMM'deki mebusların altlarındaki sıra ve önlerindeki masalar da okullardan getirilmişti. Milli hükümetin merkezinde durum bu haldeyken taşradaki okulların durumu daha da kötüydü. Özellikle ödenek yokluğu yüzünden öğretmenler aylarca maaşlarını alamamakta ve bu nedenle de birçoğu meslektan ayrılmaktaydı.

Maarif Vekâletinin öğretmen bulmakta karşılaştığı sorunun bir nedeni de öğretmenlerin askere alınmasından kaynaklanmıştır. Bu sorunla ilgili olarak TBMM'de daha sonra Maarif Vekilliği yapmış olan Karesi Mebusu Vehbi Bey, düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir.

"... Memlekette düşmanla nasıl çarpışıyorsak, cehaletle de öyle mücadele etmek bize borçtur. Memlekette muallimlik mesleği henüz takarrür edememiş, himaye görmemiş, bir ruşeyn (oluşum) halinde bulunuyor. Bunu seferberlik imha etti. Eğer yine henüz ihtiyaç olmadan onları rast gele imha edecek olursak, doğru bir harekette bulunmuş olmayız..."(TBMM ZC. Cilt:I, İkt.102, , 25.11.1336(1920), s.27).

Bursa mebusu Muhittin Bey'de öğretmenlerin sayısının az olduğunu, ülkenin eğitim açısından durumunun iyi olmadığını belirttikten sonra, öğretmen okulu öğrencilerinin ihtiyaç ortaya çıkıncaya kadar askerlik hizmetinden muaf tutulmalarını istemişti(TBMM ZC. Cilt:I, İkt.102, , 25.11.1336(1920), s.27).

TBMM'de daha sonra yapılan görüşmelerde öne sürülen görüşlerin ışığında düşmanla savaşta şiddetle askere ihtiyaç duyulmasına karşın öğretmenler ve öğretmen okulu öğrencileri askerlikten muaf tutulmalarına ilişkin kanun kabul edilmiştir. Bu da TBMM'nin dönemin olumsuz ve ağır şartlarına karşın eğitime ve günün ve geleceğin eğitim ordusuna ne denli önem verdiğinin açık kanıtını oluşturmaktadır.

1920'lerin Türk eğitiminde yaygın bir başka rahatsızlık da "mekteplâğvı hastalığı" idi. İlkokullar, ilk öğretmen okulları ve idadiler İdare-i Hususiye'ye bağlı idi; harcamalarını da vilâyet karşılıyordu. Bu okulların öğretim ve yönetimi ise Maarif Vekâleti'ne bağlı idi. Bu yüzden bazen vali ve vilâyet meclisleri, bazen da halk, harcamalarını karşılayamayacakları okulları kapatıyorlardı. (Mustafa Ergün, 1982, s.14.) Vekâletin bu konudaki çaresizliğini Dr. Rıza Nur TBMM'de şu şekilde dile getirmiştir:

"...bugün yalnız Ankara'da değil, birçok yerlerde mateessüf mekteplâğvı, böyle mekteplâğvı hastalığı vukubulmuş, kimi yerlerde Darülmullimini, kimi yerde İdadi mektebini, bilmem Sultaniyi lâğvedip duruyorlar. Bunu bazen Vali yapıyor, bazen ahali istiyor, yaptırıyor. Yani maarife bir salgın gelmiş, bu müstevli bir hastalık efendim, maarifi kırıp geçirip duruyor..."(TBMM ZC. Cilt:I, İkt.34, 14.07.1336(1920) s.283).

Maarif Vekâleti de merkezde ve tüm yurttan sağlam bir teşkilât kuramadığından, önemli bocalamalar geçiriyordu. Esasen o sırada, bu konuda TBMM de kararsızdır. Bazı milletvekilleri azınlıkların örnek alınarak bu işin, toplumlara bırakılmasını isteyip bu hususta yasa tasarıları bile hazırlıyorlar; Maarif Encümeni de "maarif-i ibtidaiyenin halkın eline tevdiini" uygun görüyordu. Rıza Nur Bey ise bunlara karşı çıkıyor, okullar halkın eline bırakılırsa hepsinin kapanacağından korktuğunu belirterek şöyle diyordu: "Maarifimiz âdeta bir harabe zardır ve orada müteferrik kalmış bir iki muallim de baykuş gibi ötüp duruyorlar" (Ergün, 1997, s.14-15).

Eğitim işinde halk ile hükümetin ortasının bulunması gerektiği belirten bakan, bu hususta bir de "Tedrisat-ı İbtidaiye Kânunu" hazırladığını söylüyordu.

Fevzi Paşa'nın (Çakmak) Başvekilliğini yaptığı ilk kabinenin programı ,)Mayıs 1920 tarihinde Maarif Vekili Dr. Rıza Nur tarafından TBMM'de okunmuştur. Rıza Nur Bey Maarif Vekili seçildikten üç gün sonra okunacak hükümet programına eğitimle ilgili konuları katabilmek için, Ankara Maarif Müdürlüğü'nden çağırıldığı bir tek kâtiplerle çalışarak yeni halk hükümetinin eğitim stratejisini belirledi;

1-Türk Eğitimi bir yandan milli değer yandan dini hale getirilecekti.

2-Eğitim Türk çocuklarına hayat kavgasında başarılı kılacak kuvvetleri, dayanakları kendi varlıklarında bulduracak güç, girişim, kendine güven gibi nitelikler verecek, onlarda üretici düşünce ve bilinç uyandıracaktır.

3- Öğretim tüm okullarda çağın bilimsel ve sağlık kurallarına uygun olarak yeniden düzenlenecek, buna uygun programlar geliştirilecektir.

4- Ders kitapları milletin doğasına, ülkenin coğrafi ve iklim koşullarına, tarihsel ve toplumsal geleneklerine uygun bilimsel nitelikte olacak, bu doğrultuda yazdırılacaktır.

5- Halk kitlesinden yaşayan Türkçe sözcükler toplanarak, dilimizin büyük bir sözlüğü meydana getirilecektir.

6- Milli ruhu geliştirecek tarihsel, toplumsal ve edebi eserler uzmanlarına yazdırılacaktır.

7- Eski eserleri kütüğe geçirmek ve korumak için gerekli önlemler alınacaktır.

8- Özetle milletin hayatını ve varlığını korumak için en gerekli ve önemli etken olan milli eğitim işlerine özel bir çaba ile eğilinecektir. Günün şartları gereği (o gün için) öncelikle mevcut okulların iyi yönetilmesine çalışılacaktır (TBMM ZC. Cilt:I, İqt.13, 09.05.1336(1920) s.241-242).

Dr. Rıza Nur bir yandan da Bakanlığın merkez teşkilatını kurabilmek için çalışmalar yapmıştır. Ankara'daki Darulmuallimin binasının bir bölümünde kurmaya çalıştığı merkez teşkilatı ile ilgili olarak TBMM'de üyelere şu açıklamada bulunmuştu:

"...Efendiler, bir kadro tertip ettim. Maarifin merkez teşkilatını ikmal ettim. Hatta bütçesini de yaptım. Teşkilatı, Heyet-i Vekiliye takdim ettiğim gibi, bütçesini Maliye Vekaletine verdim. Oradan getirtebilirsiniz. Ben ne kalem-i mahsus bıraktım, müsteşar yoktur. Belki İstanbul'da 200 kadar kimseden müteşekkil olan Maarif Heyet-i Merkeziyesi'nin yerine üç heyeti fenniyyeden mürekkep ve yirmi birer kişiden ibaret olan bir heyet teşkil ettim. Bu günlerde 21

kişiden altısını da tayin etmedim. 15 kişi ile idare ediyorum. Sabahleyin uykumu terk ediyorum. (...) Uzak yerden geliyorum. Müsteşarlığa da kalemi mahsus müdürlüğünü de her şeyi ben yapıyorum...” (TBMM ZC. Cilt:1, İçt.41, , 31.07.1336(1920), s.12).

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi bu çalışmalarda son derece güç ve olumsuz şartlarda yürütülmekteydi. Maarif Vekâletinin merkez teşkilatı son derece yetersizdi ve savaş nedeniyle taşra teşkilatıyla iletişim tam olarak sağlanamıyordu.

Dr. Rıza Nur döneminde TBMM gündemine gelen bir diğer sorun da Osmanlı İmparatorluğu döneminde öğretmeni, ders araç ve gereci ve hatta binası bile bulunmadan açılan ortaöğretim kurumlarında verilmekte olan niteliksiz eğitimdi. Bu konu meclis gündemine sık sık gelerek tartışmalara yol açmaktaydı. Bu konuyu inceleyen Kütahya Mebusu Besim Atalay, bir kanun tasarısı hazırlayarak darümualliminlerin kaldırılmasını ve sultanilerin de idadilere çevrilmesini istemişti. Atalay bu tasarısında kapatılacak öğretmen okullarının doğuracağı boşluğu da idadilerin son sınıflarının mesleki sınıflar haline getirilmesiyle kapatılmasını önermişti. Besim Atalay, kanun teklifinin gerekçesini şu şekilde açıklamıştı:

“...İdadilerle sultaniler veyahut sultanilerle darümualliminler arasında eskiden beri nasılsa bir yan bakış, birbirini çekememezlik var. Biri diğerini çekemiyor... Mesleki terbiyede fark var, ayrılık var. Sultanili, darümualliminli, idadili diye araya bir şey girmiş. Terbiyedeki yeknesaklığı muhafaza etmek için bu müesseseleri bir araya toplamak icab ediyor. Bendenizin ilk teklifim arz ettiğim gibi darümualliminleri idadilere kabul etmektir. Yoksa lağvetmek değildir. (...) Fakat her köşede bir mektep açalım, ehliyetsiz muallim gönderelim, bundan ne çıkar? On talebeye yirmi muallim var. Otuz hademe var. Böyle acubeler, iskeletler meydana getirmekten ve hiçbir şey yapamamaktansa bunları makul ve meşru bir halde ifrağ etmek doğru değilmi?...”(TBMM ZC. Cilt:2, İçt.36, 19.10.1336(1920), s.97).

Dr. Rıza Nur, Maarif Vekilliği döneminde kültür işleri üzerinde de önemle durmuş, bu maksatla merkez teşkilatını kurarken birde Hars dairesi kurmuştur. Hükümet programında da belirtilen Türk dilinin bir sözlüğünü hazırlamak üzere çalışmalar yapmıştır. Milli oyunlar, sporlar, atasözleri, halk türküleri ve şiirlerinin toplanması için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Onun Maarif vekilliği döneminde vekalet yazışmalarında Türkçe kullanılmasını emretmesi Türk diline verdiği önemin en güzel örneğidir (Başar, 2004, s.71).

Türkiye’de yok olmaya yüz tutmuş olan ata yadigarı eserlerin kayıtlara geçirilmesi içinde çaba harcamıştır. Dr. Rıza Nur, Maarif vekilliği görevinden Türkiye ile Rusya arasında yapılan Moskova görüşmelerinde Türk delegesi olarak katılması üzerine 13.12.1920 tarihinde çekilmiştir. Yerine Hamdullah Suphi (Tanrıöver) seçilmiştir.

Dr. Rıza Nur, 8 ay 11 gün süren Maarif vekilliği zamanında mesaisinin hemen hemen tümünü Maarif Vekâletinin kuruluşuna harcamıştır. Ülkenin ağır savaş koşulları içinde olması nedeniyle önemli bir eğitim

icraatında bulunamamıştır. Ancak milli hükümetin milli, bir eğitim sistemi kurma yolundaki çabalarına öncülük etmiştir.

Hamdullah Suphi Bey Dönemi Eğitim Faaliyetleri

Hamdullah Suphi, Dr. Rıza Nur'dan sonra TBMM Hükümetleri döneminin ikinci Maarif Vekili olarak 14.02.1920 tarihinde işe başlamış, 11 ay 8 gün görev yaptıktan sonra ayrılmıştır. 4.3. 1925 tarihinde ikinci defa Maarif Vekili olmuş ve bu sefer de 9 ay, 16 gün görev yapmıştır.

Hamdullah Suphi'nin göreve başladığı günlerde milli mücadele bütün şiddeti ile devam etmekteydi. Özellikle Milli Hükümet Ordusu Batı Anadolu'da bir yandan Yunan kuvvetleri ile mücadelesini sürdürürken Çerkez Ethem ve kardeşleriyle de savaş halindeydi. Devlet gücünün önemli bir bölümünü savaşa ayırmıştı, bu nedenle diğer hizmetler öylesine devam etmekteydi. Bu arada da eğitim işleri aksayarak devam etmekteydi. Özellikle devletin bütçesinden eğitime çok az pay ayrılması bu hizmetleri durma noktasına getirmişti. TBMM'de bütçe görüşmeleri sırasında ileriye sürülen görüşler, dönemin eğitim açısından durumunu yansıtacak önemli birer belge niteliğindedir. Örneğin aydın Milletvekili Tahsin Bey bu konuda şu görüşleri ileriye sürmüştü:

“...Efendim, her fırsat düştükçe maarife layık olduğu ehemmiyeti vermediğimizden, maarifin layık olduğu tahsisatı vermekte ihmal ettiğimizden dolayı mateessüf maarife en geride kaldığımızdan şikâyet ederken, öteden beri devletin tanzim ettiği bütçeleri tetkik edecek olursak en fakir, en metruk, en mühmel bütçenin Maarif bütçesi olduğunu görürüz...”(TBMM ZC. Cilt:I, İçt.148, , 10.02.1337(1921),s.166).

Hamdullah Suphi, Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında bile kendini şiddetle hissettiren öğretmenlerin maaşlarının verilmesi sorununa da çözüm getirici olmasa da belirli ölçülerde rahatlatıcı bazı önlemler alarak devreye sokmuştur. Bu maksatla devlet bütçesinden 110.000 liralık bir ödeneğin mali güçlük içindeki illere yardım yapılmak üzere konulmasını sağlamaya çalışmıştır(Başar, 2004, s.76).

Hamdullah Suphi Bey, uygulayacakları eğitim politikasında, bazı yüksekokulların ve sultanilerin dışında bütün ilk ve ortaöğretim amacının ülke ihtiyaçlarına uygun fertler yetiştirmek olduğunu belirtmiş ve bu amaca yönelik çalışmalar yapmıştır.

Hamdullah Suphi, azınlıklara ait okullar üzerinde, milli bir eğitim politikası uygulamaya özen göstermiştir. Osmanlı imparatorluğu döneminde çeşitli ferman ve uluslararası anlaşmalarla mali ve sosyal yönlerden birçok haklar elde etmiş hatta bu haklar nedeniyle imtiyazlı bir sınıf haline gelmiş olan azınlıklar, eğitim alanında da geniş bir özgürlüğe sahip bulunuyorlardı. Kendi kültürlerini koruyup geliştirmek amacıyla açmış oldukları eğitim kurumları, devletin siyasi birliğinin bozulmasında çok önemli rol oynamıştır. Onların bu zararlı ve yıkıcı faaliyetlerini Milli Mücadele döneminde de apaçık sürdürmeleri üzerine, hükümet, ister

istememez bazı önlemler alarak devreye sokmuştu. Hamdullah Suphi'nin bu sorunu tüm yönleriyle tespit ederek irdelemiş ve TBMM'de şu konuşmayı yapmıştır:

“... Biz kendileri o mektepleri açmayı teklif etmedik. Doğrudan doğruya milli bir propaganda yapmak, Rumları Yunanistan'a, Ermenileri icat edilecek Bir Ermenistan'a tevcih etmek için kendi arzularıyla bu mektepleri açmışlardır. Memleketimizin elimizde kalan son parçasında Ermeni, Rum mektepleri meselesi, yeni bir tabir ile İstiklal meseleleri Rumeli'de Suriye'de tekerrür etmiş olan tarih, Anadolu'da aynen geçecektir. Eğer biz bu mekteplerin memleketi içerden yıkmak için ikna ettiği meşum tesiri nazarı dikkat önünde tutmasak, çok yanılırız. (...) Rumeli'de Manastırlar ve Kiliseler ve mektepler, içinden içine memleketimizin temelini kazmış ve Rumeli'de gördüğümüz inhidamı her şeyden önce, ziyade onlar hazırlamışlardır. Şimdi arkadaşlar bir İzmir faciası karşısındayız. İçinde çırpındığımız bu muazzam felaketi hazırlamış olan belli başlı sebep, vasi bir ülüyücenap ile meydana durmasına müsaade ettiğimiz mektepler ve kiliselerdir. Eğer vaktiyle gözlerimizi bunun içinde tertip edilmiş olan hıyanete çevirmiş olsaydık, Anadolu'muz masum ve mahfuz kalırdı...”(TBMM ZC. Cilt:I, İçt.48, , 10.02.1337(1921) s.169).

Hamdullah Suphi Maarif Vekili olarak, kendisi Yunanlıların Ege bölgesinde işgal ettikleri Türk okullarına yaptığı zulme ve baskıya protesto hem de misilleme olarak Antalya çevresinde bulunan azınlık okullarını kapatmıştır. Yabancı okullar sorunu Milli mücadele boyunca devam etmiştir.

TBMM'nin kuruluşundan itibaren medreselerin (Şark medresesi, Dârülhilafe medresesi, Medrese-i Külliye vs.) ve İmam-Hatip gibi dinî okulların kurulması hakkında birçok önergeler verilir ve bunlar komisyonlarda görüşülürken; Maarif Vekili, eğitim ve öğretim sorunlarının kendi göreneklerimiz içinde halledilemeyeceğini, bugünkü Türkiye'yi medreselerin değil batı örneğine göre kurulan okulların kurtardığını belirtmektedir.

Hamdullah Suphi o güne kadar izlenen eğitim politikalarının yanlış olduğunu düşünmüştür. İzlenen eğitim politikaları bireylerin içinde yaşadıkları topluma, ailelerine yabancı birer insan olarak yetiştirdiğine dikkat çekerken, okuyan insanla okumamış halk arasında meydana getirilmiş olan uçurumlardan söz etmişti. Okulların hayata uygun insanlar yetiştirmesi gerektiğini vurgulayarak bunun için okul programlarını düzenlemeye çalışmıştır. Ancak kısa süren bakanlık döneminde bunu gerçekleştirememiştir. Ayrıca milli birlik ve bütünlüğün sağlanmasında, eğitim ve öğretimin tek elden yürütülmesi gerektiğini o günlerde ifade etmiştir.

Hamdullah Suphi, Anadolu eğitiminin uzun yıllar ihmal edilmiş olduğunu kabul etmiş ve kendisinin Anadolu eğitimini geliştirmek için çaba harcayacağını da ifade etmişti. Bu konuda ki görüşlerini TBMM'de şöyle dile getirmişti:

“...Anadolumuz, İstanbul lehine olmak üzere zeamet, tımar devreleri geçtikten sonra, mütemadiyen soyulmuştur. Bütün büyük medreselerimiz İstanbul'dadır. Bütün mekatibi aliyemiz İstanbul'dadır. Bütün erbab-ı ilmiyemiz, mahdut bir kısmı kendi kendine yetişmeleri neticesi, memleket içerisinde Anadolu içerisinde kalmıştır. Fakat biz fikir ve sanat itibariye kıymetli adamlarımızı İstanbul'da temerküz ettirmişizdir. Bizim vazifemizdir. Eğer aynı gaflette devam etmek istemiyorsak Erzurum gibi, Sivas gibi, Konya gibi Ankara gibi Anadolu'nun bütün büyük merkezlerini bir merkezi fikir, bir merkezi sanat haline koyacağız...”(TBMM ZC. Cilt:I, İçt.16, , 4.04.1337(1921), s.341).

Hamdullah Suphi şiddetle hissedilen öğretmen açığına karşın çareler düşünmüş ancak ihtiyaç var diye ehliyetsiz kimselerin sınıflara sokulmasına karşı çıkarak mesleğin onurunu korumaya çalışmıştır. Bu konuda TBMM'de yapmış olduğu bir açıklamada şunları dile getirmiştir:

“...bütün maarif müdürlerini tamim yaptım ve dedimki, ehliyeti olmayan, mesleğe mensup olmayan, ehliyetnamesi olmayan ve darümualliminlerden mezun olmayan adamları tutup da muallim yaparsanız, sizi şedit surette tecziye edeceğim...”(TBMM ZC. Cilt:II, İçt.108, 10.11.1337(1921),s.168)

Hamdullah Suphi'nin birinci Maarif Vekilliği döneminde Maarif Vekâleti henüz oturmuş bir teşkilat yapına kavuşturulamamıştır. Yalnız bu doğrultudaki çalışmalar da sürdürülmüştür. Hamdullah Suphi'nin girişimleriyle Sakarya Savaşından kısa bir süre önce 15 Temmuz 1921'de Ankara'da Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği tarafından bir kongre düzenlenmişti. Bu toplantı Cumhuriyet eğitim tarihimize Maarif Kongresi olarak geçmiştir. Bu toplantıda Türkiye'nin o günkü eğitim sorunları eğitimciler ve öğretmenler tarafından tartışılmıştır. Ancak düşman kuvvetlerinin Ankara'ya doğru ilerlemeleri nedeniyle kongre, önemli bir karar alamadan dağılmak zorunda kalmıştır.

Mehmet Vehbi Bey Dönemi Eğitim Faaliyetleri

Hamdullah Suphi'nin çeşitli eğitim icraatları ile ilgili olarak TBMM'ye verilmiş bulunan soru önergeleri nedeniyle güven oylaması yapılmış, yapılan oylamada 68 ret oyuna karşın 75 güvenoyu almışsa da bunu kendine karşı TBMM'nin kendine karşı yeteri kadar güveninin kalmadığını gerekçe göstererek istifa etmiştir. Hamdullah Suphi'nin istifasıyla boşalmış bulunan Maarif Vekilliğine 19.11.1921 tarihinde yapılmış bulunan seçimlerin sonucunda, Karesi mebusu Mehmet Vehbi Bey seçilmiştir. Böylece Mehmet Vehbi Bey, Milli Mücadele Dönemi Hükümetlerinin üçüncü Maarif Vekili olmuştur. Mehmet Vehbi Bey'in Maarif Vekilliği 5.11.1922 tarihine kadar sürmüştür.

Hamdullah Suphi'den sonra Maarif Vekilliğine seçilen Vehbi Bey, çalışmalarının ana dayanağını her türlü yabancı tesirlerden âzâde olarak esasât-ı diniyye ve milliyemiz dahilinde millî hars ve irfanımızın inkişaf ve taâlisi" olarak belirtmesine rağmen, kısa bakanlık dönemi içinde birkaç genelgenin dışında önemli bir şey yapmamıştır. Bu konuda din adamlarından oluşan bir komisyon oluşturarak okul programlarını yeniden düzenlemeye çalışmış ve din ağırlıklı eğitime yönelmiştir.

Mehmet Vehbi Bey Türkiye'nin eğitim problemlerinin çözümünü öğretmenlerin yeterli sayıda yetiştirilmesiyle çözüleceğine inanmış ve bu konuyla ilgili olarak kapatılmış olan iki öğretmen okulunun açılması için girişimlerde bulunmuştur. Mehmet Vehbi Bey uyguladığı eğitim politikalarında ilköğretime ağırlık vermiştir. Mehmet Vehbi Bey mevcut ilkokulların merkezi otoriteye bağlanması gerektiğini düşünenlerden farklı olarak o ilkokulların durumunun düzeltilmesi için il özel idarelerindeki gelir kaynaklarının geliştirilerek ilköğretim sorunlarının çözülebileceğini savunmuştur.

Mehmet Vehbi Bey savaşa rağmen okulların eğitim faaliyetlerini sürdürebilmelerini sağlamak maksadıyla çalışmalarda bulunmuştur. Kendinden önceki vekil Hamdullah Suphi'nin zamanında yürürlüğe girmiş bulunan 7.3.1921 tarih ve 100 sayılı "Muallim ve Talebenin Askerlikten Tecilleri Hakkındaki Kanun'un uygulanmasına geçmiş, öğretmenlerin sevklerinin durdurulması için Genel Kurmay Başkanlığı'ndan ricada bulunmuştur (Başar, 2004,s.93).

Mehmet Vehbi Bey de savaşa rağmen okulların eğitim faaliyetlerini sürdürebilmelerini sağlamak amacıyla çalışmalarda bulunmuştur. Bu konuda öğretmenlerin görevlerini ciddiyetle yapmalarına ilişkin olarak, zaman zaman genelgeler yayımlamıştır. Bu genelgelerin birinde aynen şu görüşleri dile getirmiş ve emirler vermişti:

"...Yirminci asır içinde bir millet cahil olarak yaşayamaz. Milletimizin bu asra kadar cahil kalmasından siz muallimler, manen ve maddeten mesulsünüz. Muallimlik bir mesleki mahsustur. Bu mesleğe ait malumatı öğrenmeniz lazımdır. Şimdiye kadar içinizde çalışanlar takdir edilmediği gibi, çalışmayanlarda kendi keyiflerine terk edilmişlerdir. İyi bilirsiniz ki, badema mesainizi adım adım takip edecek, çalışanları taltif, çalışmayanları da tecziye edecek bir makamı vilayet ve o makamı aliye merbut bir maarif idaresi mevcuttur..."
(Tonguç,1946, s.31).

Mehmet Vehbi Bey'in el atmış olduğu konulardan bir diğeri de okulların öğretim programları olmuştur. Hamdullah Suphi'nin eğitim alanında gerçekleştirmeye çalıştığı işlerden hoşlanmayan bir grup milletvekilinin baskısıyla Vehbi Bey, okulların programlarını geliştirecek bir program komisyonu oluşturmuştur. Bu komisyonun önemli bir bölümünü de medreseli bilim adamlarından seçmişti. Ancak bu komisyon basın organlarında olumsuz yönde yankı uyandırınca çalışılmalarını uygulamaya koyamamıştır.

Bu konuda TBMM’de göreve başlamasından bir ay sonra yapmış olduğu konuşmasında şunları açıklamıştır:

“...Vekalet bendenizi tayin buyurduğunuz andan itibaren lazım gelen zevattan mürekkep bir program encümeni teşkil ettim. Maarifin memleketimizde bize yarayacak bir tarzda olması lazım gelen şekli, o encümen, ihtisası ve malumatı ve salahiyeti dairesinde tespit edecek ve ondan sonra Heyet-i Celile’nize getireceğim. (...) Binaenaleyh yerine bire şey koymak üzere, yıkmak adetine muhalif olmak üzere; bendeniz, şimdiki şeklin yıkılması taraftarı değilim ve mevcudun bugün devamıyla yerine daha iyi bir şey koyacağımıza kanaat getirdikten sonra ve onu koyduktan sonra bu şeklin tebdiline taraftarım...”(TBMM ZC. Cilt:I, İçt.132, 22.12.1337(1921), s.198).

Vehbi Bey, şahsî girişimden kaçınan bir kişi olduğu için Bakanlık yönetiminde çeşitli Komisyonlar kurarak çalışmaya başlamıştır. Çok çeşitli fikirlerdeki kişilerden kurulu komisyonlar, uzun süre öğretim programlarıyla uğraşmıştır. Özellikle Resim, Müzik, Yabancı dil ve Hendese dersleri üzerinde tartışılmıştır. Sonunda, eskisinden pek de farklı olmayan bir program kabul edildi.

Komisyonun çalışmalarına göre, eğer Dârülfünuna gitmek veya idarî bir iş başına geçilmek isteniliyorsa, ikinci derecede bir ortaöğretim kurumu olan Yeni Medreselere (Sultani) gitmek gerekiyordu. Program komisyonu tarafından bu okulların programları da yeniden belirlenmiştir. Ama Vehbi Bey’in bakanlığı sırasında bile bu programlar uygulanmadı ve eski programlara dönüldü.

Osmanlı eğitim zihniyet ve uygulamalarından pek farklı olmayan bir şekilde hazırlanan bu programlar da Bakanlıkça taşraya gönderildi ve ilgililerden görüş istendi. Program Komisyonu bunlardan başka, yeni kurulması plânlanan bir İktisat Mektebinin de programını hazırlama çalışmalarına girişti. Bu çalışmaların dışında Mehmet Vehbi Bey Maarif Vekilliği sırasında önemli bir icraatta bulunamamıştır.

İsmail Safa Bey Dönemi Eğitim Faaliyetleri

Mehmet Vehbi Bey’in 05.11.1922 tarihinde görevinden çekilmesi üzerine TBMM’de yapılan bir seçimin sonucunda Mersin Mebusu İsmail Safa (Özler) Bey, Maarif vekilliğine 06.11.1922 tarihinde getirilmiştir. İsmail Safa Milli Mücadele Dönemi Hükümetlerinin son ve Cumhuriyet Dönemi hükümetlerinin de ilk Maarif Vekili olarak dikkati çeker ve onun vekillik dönemi bir geçiş sürecini oluşturmuştur. İsmail Safa’nın Maarif Vekilliği 07.03. 1924 tarihine kadar sürmüştür.

İsmail Safa Bey, Bakan olduğu zaman, Milli Mücadele büyük bir zaferle sonuçlanmıştı. Bu nedenle kendisinden önceki savaşın ağır koşulları altında görev yapmaya çalışan Maarif vekillerine göre daha şanslı bir konumda göreve başlamıştır. Mehmet Vehbi Bey’in vekilliğinden sonra, Cumhuriyet eğitiminin

kuruluş döneminin en güçlü bakanı olan İsmail Safa (Özler) Bey'in bir buçuk yıl kadar süren bakanlık dönemi başlar. İsmail Safa, Kurtuluş Savaşının kazanılıp; tüm düşman kuvvetlerin yurttan kovulmasından sonra ve İstanbul Maarif Nezaretinin ilga edilmesinin arkasından Bakan olmuş; hazırlık dönemi eğitimini tam anlamıyla olgunlaştırarak, gelecekteki eğitim inkılâplarının temelini sağlamıştır.

İsmail Safa Bey'e göre Türkiye'nin kalkınması, sorunlarını çözebilmesi, her şeyden önce iyi bir eğitim sistemi kurulmasına bağlıdır. Şayet iyi bir eğitim sistemi kurulamasa geleceğe dönük düşünceler iyi hayalden öteye geçemez. İsmail Safa Bey genel eğitimin maksadını yetiştirilmekte olan genç kuşağın yarının fikri hukuki özelliklerle iktisadi yöntemlerine uygun olarak doğacak yeni medeniyetin şartlarına göre yetiştirmek olarak belirlemiştir.

İsmail Safa çağdaş bilimsel ilkelerle yetiştirilecek bir gençliğin, bir ülkenin yarınlarının güvencesi olduğu kanaatindeydi. Gençlikte zorluklara karşı dayanma gücü geliştirilirken aynı zamanda onların ahlaklı olması, karakterli olması içinde çalışılmalıdır.

Ona göre barış döneminde eğitimin üç amacı olacaktır: Terbiye, tahsil ve ihtisas. Türk eğitiminin görevi, yarının fikrî, hukukî ve özellikle iktisadî inançlarıyla doğacak bir uygarlığa gençleri hazırlamak; fikren, ilmen, ahlâken sarsılmaz bir gençlik yetiştirmektir. Onları, her cereyana sükûn ve tevekkülle tâbi olacak şu veya bu fikir ve kanaatlerle değil, en doğru ve ihtiyaca en uygun. İstikametleri sezecek, kendi azmiyle ileri atılacak bir kabiliyet-i fikriye ile yetiştirmek, millet için bir hayat meselesidir.

Milli Mücadele döneminde Türk eğitiminin temel politikalarından biri olarak belirlenmiş bulunan "maarifin gayesi milli iktisattır", görüşü adeta bir düstur haline gelmiş ve bu nedenle her maarif vekili bu yönde çalışmalarda bulunmuştu. Atatürk üretime dönük bir eğitim sisteminin kurulmasına yönelik olarak zaman zaman görüşlerini açıklamış ve yetkililere direktifler vermiştir. Atatürk okullarda eğitim görmekte olan Türk çocuklarının, ticaret dünyasında, tarımda, endüstride, kısaca bütün üretim alanlarında üretici, verimli, etkin olmalarını sağlayacak biçimde yetiştirilmeleri gerektiğini bu maksatla da okulların programlarında gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemiştir.

Atatürk bu konuyla ilgili görüşlerini 01.03.1923 tarihinde TBMM'nin açılış konuşmasında şöyle dile getirmiştir:

"Terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul, malumatı insan için fazla bir süs, bir vasıta-ı tahakküm yahut medenî bir zevkten ziyade, maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden ameli ve kâbil-i istimal bir cihaz haline getirmektir. Maarif Vekaletimiz bu esasa ehemmiyet vermektedir(ASD I-III, Cilt:I, 2006,s.316).

İsmail Safa Bey'de Maarif Vekilliği döneminde öğretimin amacı olarak Atatürk'ün bu sözünü düstur olarak edinmiştir.

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması, Maarif Vekaleti'inde örgütlenme çalışmalarına hız verilmesine olanak sağlamıştır. İsmail Safa Bey, Maarif Vekâletinin Fransa ve İspanya eğitim örgütlerinin yapısının esas alınarak yeniden düzenlenmesini sağlamak üzere çalışmalar başlatmıştır. Bu amaçla merkez örgütü ilmi ve idari olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Bakanlığın bilimsel örgütlenmesi gerçekleştirilirken, karşılaşılan eğitim sorunlarının çözümünde yardımcı olmak üzere bir de uzmanlar kurulunun kurulması düşünülmüştür. Kurulda telif ve tercüme üyesi üç, kültür üyesi üç, tedrisat müdürleri, ihşaiyat (istatistik) müdürü, üç müfettiş, merkez maarif müdürü, üç öğretmen, Hıfzısıhha mektebi müdürü, üç öğretmen, serbest ali derslerden seçilen üç müderris bulunacaktı. Maarif müdürleriyle her mıntıkadan seçilecek iki öğretmen kurulun haberleşme işlerini yürütecekti. Bu Heyet-i İlmiye (İlmi Heyet) yılda iki ay toplanacak, daha sonra kendi aralarında seçecekleri üç kişilik bir komisyona görevlerini bırakacaklardı. Bu uzmanlar kurulu 15 Temmuz 1923 tarihinde Ankara'da toplanarak çalışmalarına başlamıştı.

İsmail Safa Bey'in döneminde ilköğretim kademesi birçok sorunlarla yüklüydü. Bu sorunların neler olduğunu İsmail Safa, TBMM'de yapmış olduğu konuşmasında şöyle dile getirmiştir:

"... Efendiler, geçen sene şüphesiz hepimizin malumudur ki, iptidai maarifimizin durumu çok acıklı ve çok feci idi. Açılmış mekteplerin birçoğunda muallim yoktu. (...) Sene-i dersiyeden üç ay geçtiği halde mekteplerin kitabı yoktu. Öğretmeni olan yerlerde üzüntüyle belirtmek gerekirse beş altı, hatta yedi, sekiz aylık maaşları tedahülde kalmıştı..."(TBMM ZC. Cilt:I, İçt.28, 29.09.1923,s.366).

İlköğretim, aile eğitimini tamamlar; dinî eğitim verir ve çocukları ortaöğretime hazırlar. Türkiye'de şimdiye kadar eğitim ve öğretim, ilköğretim düzeyinde dönüp durmuştur. İlk ve ortaöğretim amaçsızlıktan kurtarılarak sanat, ticaret ve ziraata yönelmelidir. İlköğretimin bütün Türk yurttaşlarına gündelik hayatlarında yardımcı olacak bilgi ve davranışların kazandırılması esasına göre yürütülmesi öngörülmüştü. İsmail Safa bu hedefleri gerçekleştirmek üzere çalışmalar yapmıştır. İlköğretimin zorunluluğunun kâğıt üzerinde kalmadan uygulamaya dönüştürülmesini öngörmüştür.

Türkiye'nin kırsal bölgelerindeki yerleşmenin dağınık yapısı nedeniyle buralara nasıl eğitim imkânlarının götürüleceğini düşünmeye başlamıştır ve bu konudaki düşünceleri kendinden sonra gelen Maarif Vekilleri tarafından uygulamaya konmuştur.

İlk ve ortaöğretimin ıslahı için Anadolu 15 Öğretmen Okulu bölgesine ayrılmıştı. Her bölgede tam devreli bir lise, birer kız ve erkek öğretmen okulundan oluşan bir "Maarif Merkezi" kurulacaktı. Tatil sırasında da

köy imamlarına 20-30 merkezde verilecek kurslardan sonra, bunlardan köy okullarında öğretmen olarak yararlanılacaktı. Sultanilerin bazılarında da yabancı dil öğretmeni yetiştirilecekti.

Maarif Vekili İsmail Safa Bey, bakan olduktan az sonra vilayet ve sancaklara gönderdiği bir genelgede, özellikle halk eğitimi üzerinde durmuştur. Bu genelgedeki istekler arasında, halkın eğitimine ilgi ve fedakârlığın artırılması, halk ile okul ve öğretmenleri birbirine yaklaştırmak, zorunlu öğretimle beraber eğitimi her sınıf halkın arasında yaymak gibi önemli istekler vardı.

İsmail Safa Bey ilköğretimdeki kitap sorunu çözmek amacıyla öncelikle ilk okuma kitaplarından 150 bin adet bastırılmış ve parasız olarak ilkokullara dağıtmış, ayrıca bu okullara 15-20 bin adet harita da göndermiştir.

İsmail Safa Bey öğretmeni, ders araç ve gereci yetersiz olan çok sayıda ortaokul yerine bu eksiklikleri giderilmiş daha az sayıda okulun eğitim vermesi gerektiğine inanmış ve bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır. 15 Temmuz 1923 tarihinde toplanmış bulunan I. Heyet-i İlmiye, Sultanilerin adının liseye çevrilmesi ve aynı zamanda bu okulların bir veya iki devreli olarak iki kademeye ayrılması kararlaştırılmıştı. Bu kademelerden birisi ortaokula eşdeğer eğitim verecekti.

İsmail Safa zamanında hükümet, Darülfünun'un ilmi ve idari özerkliğine dikkat etmiş ve Darülfünun'un gelişmesi ve ilerlemesinin, onu kuran ve yöneten müderrislerin sorumluluğunda olduğunu kabul etmiştir. İsmail Safa Bey bu konudaki düşüncelerini TBMM'de şöyle dile getirmiştir:

“...Evet efendim. Esasen Darülfünunumuzun şahsiyeti ilmiyesi vardır... Maarif Vekaleti, bilhassa Darülfünunumuza en hür şerait vermek fikrindedir. Ve Maarif Vekaleti kanidir ki, bu gibi ilmi meseleler ancak kendilerine verilen hür şerait dahilinde tekamül eder”(TBMM ZC. Cilt:2, İçt.28, , 29.09.1923,s.371).

Türkiye'de yaşamakta olan azınlıkların ve yabancı ülkelerin açmış oldukları okullar, İsmail Safa Bey'in Maarif Vekilliği döneminde de sorun olmaya devam etmiştir. TBMM Hükümeti'nin bu yabancı okullar üzerinde uygulamaya koyduğu ödünsüz politika, yabancı ülkeleri hoşnut etmemiş, oralarda geniş yankılar uyandırmıştı. Lozan barış görüşmelerinin yapıldığı dönemde Avrupa kamuoyunda ve basınında en çok tartışılan konulardan biri, Türkiye'deki yabancı okullar olmuşlardır. Safa Bey, barış öncesinde, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

Bu kurumların geçmişlerinin bu kadar kötü olmasına rağmen, Türkiye'nin her şeyi unutmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Bakan, ayrıca bir genelge yayınlayarak Türkçeden başka dilde öğretim yapan özel okullarda Türkçe, Türk Tarih ve Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenler tarafından Türkçe okutulacağını ve bu derslere yeteri kadar ders saati ayrılacağını bildiriyor; Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesinin altıncı maddesini de bu şekilde değiştiriyordu. Çünkü ona göre bu okullarda okuyan çocukların milliyetleri ayrı da

olsa Türk gibi yetişecek, yetiştirilecek bunun içinde Türk dilini, Türk tarihini, Türk coğrafyasını ve özetle Türk kültürünü öğrenecekti.

İsmail Safa Bey'in Maarif Vekilliği döneminde yapmış olduğu önemli çalışmalardan biri de öğretmenlerin mesleki bilgilerini tazelemek amacıyla açılan hizmet içi eğitim kurslarıdır. Ayrıca Bakanlık ilk ve ortaöğretim kurumlarının geliştirilmesi için Anadolu'nun on beş "Darümuallimin Mıntıkası'na" ayrılmasına ve her mıntıkada tam devreli birer Sultani mektebi ile iki yüz talebelik birer Darümuallimin-i İptidai ve bir de Darümuallimatın bulunmasını kararlaştırmıştır. Bu iki okulun kadrosu en az 60 kişi olacak ve öğretmenlerin görevleri yalnızca okuldaki çalışmalarla sınırlı kalmayacak, aynı zamanda çevredeki halkın eğitilmesi içinde çalışılacaktı.

İsmail Safa Bey tarafından hazırlanan ancak çıkarılmayan diğer bir düzenleme de "Orta Tedrisat Muallimleri Hakkında Kanun"dur. Bu kanun 13.03.1924 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir. Bu kanun tümüyle İsmail Safa Bey'in eseridir. Böylece İsmail Safa Bey öğretmenlik mesleğinin meslekleşebilmesi için çok çaba göstermiş bir Maarif Vekilidir.

Sonuç

Osmanlı eğitim sistemi, ülkenin genelinin eğitimiyle ilgilenmemiş bu nedenle de Osmanlı Devletinde modern denilebilecek tarzda merkezi bir eğitim örgütlenmesi oluşmamıştı. Atatürk bu problemi Cumhuriyet'in kurulmasıyla aşmaya çalışmıştır. Osmanlı eğitim sisteminde farklı okullarda, farklı anlayışlara sahip öğrenciler yetişmekte ve ülkede tam anlamıyla bir bütünlük sağlanamamıştı. Bu nedenle milli bir amaçtan yoksunluk söz konusuydu. Tazimatla birlikte Batı'ya yönelik Avrupa'nın sadece tekniğini değil, aynı zamanda düşünce tarzını da birlikte getirmiştir. Eğitim alanında da yeni metotlar, amaçlar ortaya çıkmıştır.

TBMM'nin kuruluşuyla birlikte başlatılan eğitim hamlesi ülkemizin modernleşmesinde önemli bir etken olmuştur. Günümüzde yaşanan hızlı gelişmenin en önemli itici güçlerinden birisi de şüphesiz eğitimidir. Hem toplumsal hem de bireysel yaşamda önemli rol oynayan eğitime, cumhuriyet dönemi içerisinde talep artmıştır. Artan eğitim talebine paralel olarak okul, ders araç-gereci ve öğretmen sayılarında da büyük artışlar gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'de eğitim ve öğretimin modernleşmesi daha çok Tanzimat dönemiyle başlamış; ancak gerçek anlamda modern eğitim-öğretim sistemine geçiş Cumhuriyet Döneminde kendini göstermiştir. Cumhuriyet Dönemi eğitim alanında yaptığı inkılâplar ışığında farklı, daha radikal bir özellik taşımaktaydı. Mustafa Kemal Atatürk'e göre eğitim önemli bir toplumsallaşma aracı olarak bir milleti çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmaya çalışan en önemli kurumdur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli sosyal gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler içerisinde Maarif Kongresinin yeri ayrıdır. Atatürk bu kongrede ilk defa "Türkiye'nin milli maarifinin kurulmasını" ister. Çünkü biri İstanbul'da diğeri Ankara'da olmak üzere iki farklı idari teşkilat bulunmaktaydı ve bu iki teşkilat arasında ciddi görüş ayrılıkları vardı. Ayrıca, Atatürk aynı zamanda bu kongrede Milli Maarifi de açıklamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimle ilgili kurulan kurumlar ve gerçekleştirilen yenilikler dikkatle incelendiğinde, benimsenen eğitim anlayışının ulus devlet karakterine uygun bir Cumhuriyet Eğitimi olduğu görülür. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, yeni kurulan cumhuriyeti sağlam temeller üzerine oturtmak ve ona sahip çıkan kuşaklar yetiştirmek için bunu gerekli gördükleri açıktır. Bu özellik, cumhuriyetin ilk resmi belgelerinde de açıkça görülmektedir.

Kaynaklar

- Akyüz, Y.(2009). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2009)*. (14.Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Aslan, B.(2002). Kurtuluş Savaşı Döneminde Eğitim Faaliyetleri İçerisinde Öğretmenlerin Durumu. *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, 3(2), 59-79.
- Atatürk'ün Söylev Demeçleri Cilt I-III (Açıklamalı Dizin İle) (2006)*. (5. Baskı), Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Başar, E.(2004). *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Ergün, M.(1997). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. (2. Baskı). Ankara: Ocak Yayınları.
- Kansu, M.M.(1988). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. (Cilt: I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karagözoğlu, G.(Kasım 1985), Atatürk'ün Eğitim Savaşı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2(4),193–213.
- Sakaoğlu, N.(1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, (1.Basım), İstanbul: İletişim Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 09 Mayıs (1336)1920, Devre:1, İçtimai:13, Cilt:1.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Temmuz (1336)1920, Devre:1, İçtimai:34, Cilt:1.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 17 Temmuz (1336)1920, Devre:1, İçtimai:36, Cilt:1.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 31 Temmuz (1336)1920, Devre:1,İçtimai:41, Cilt:1.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 04 Ekim (1336)1920, Devre:1 İçtimai:78, Cilt:2.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 19 Ekim (1336)1920, Devre:1, İçtimai:36, Cilt:2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 19 Ekim (1336)1920, Devre:1, İçtimai:86, Cilt:2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 25 Kasım (1336)1920, Devre:1, İçtimai:102, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 10 Şubat (1337)1921, Devre:1, İçtimai:48, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 10 Şubat (1337)1921, Devre:1, İçtimai:148, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Nisan (1337)1921, Devre:1, İçtimai:16, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 10 Kasım (1337)1921, Devre:1, İçtimai:108, Cilt:2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 22 Aralık (1337)1921, Devre:1, İçtimai:132, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 7 Nisan (1339)1923, Devre: 1, İçtima:28, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Eylül (1339)1923, Devre:2, İçtimai:28, Cilt:1.

Tonguç, İ. H.(1946). *İlköğretim Kavramı*. (2.Baskı). İstanbul.

Unat, F.R.(1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.